

İNFORMASIYA CƏMIYYƏTİ VƏ MƏDƏNİYYƏT

Firuzə ƏLİYEVƏ

*AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun
“İnformasiya cəmiyyətinin fəlsəfəsi və
sosiologiyası” şöbəsinin aparıcı elmi
işçisi, f.ü.f.d.*

İNFORMASIYA CƏMIYYƏTİNDƏ MƏNƏVİYYAT

*Hər xalqın öz adət-ənənəsi, öz
milli-mənəvi və əxlaqi dəyərləri var.
Biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizlə,
adət-ənənələrimizlə fəxr edirik.*

Heydər Əliyev

Biz qloballaşma dövründə, informasiya cəmiyyətində yaşayırıq. Əgər keçmiş dövrlərə nəzər salsaq görürük ki, o vaxtlar, yəni Sovetlər dövründə informasiya qıtlığı hökm sürürdü. Hər məlumatı ala bilmirdik. Aldığımız informasiyalar həmişə heç də qənaətbəxş hesab olunmurdu. Hazırkı dövrdə hər bir insan dünyanın istənilən yerində baş vermiş hadisələrlə gen-bol təmin olunur, ağı-qaradan seçməyi bacarır.

Qeyd etmək lazımdır ki, informasiya müxtəlif növlü məlumatların alınub çatdırılması, geniş əhali kütləsi arasında yayılması deməkdir. Əvvəllər informasiyalar əhaliyə tonqal yandırmaqla, çaparlar vasitəsilə çatdırılırdı. Hazırkı dövrümüzdə isə informasiya-

lar müxtəlif texniki vasitələrlə radio, televiziya, internet və digər texniki vasitələrlə çatdırılır, beləliklə də cəmiyyət bu və ya digər xəbərlər haqqında məlumatlar əldə edir.

Gəlin görək bu xəbərlər insanlara necə təsir göstərir? Əlbəttə ki, bu informasiyalar insan psixologiyasına ya mənfəət və yaxud da ki, mənfi təsir göstərir. Məsələn, televiziyalarda verilən verilişlər haqqında danışmaq istərdik. Müxtəlif telekanallarda yayımlanan verilişlər bəzi hallarda insanların psixikasına mənfəət təsir göstərir. Bugün ailə-məişət problemlərinin açıq-saçıq televiziyalarda və internetdə əks etdirilməsi gələcəyimiz olan gənclərə mənfəət təsir edir. Belə tipli verilişlər milli dəyərlərimizə xələl gətirir. İnsanların mədəniyyətinə toxunur.

Yaddan çıxartmaq olmaz ki, insan mədəniyyətinə yaşadığı ictimai mühit, maddi həyat şəraiti, ətraf aləm güclü təsir göstərir. Təsədüfi deyildir ki, görkəmli şairimiz Səməd Vurgun demişdir:

İnsan, o müqəddəs bir kainatdır,
O, saf qəlbi pozan yalnız həyatdır.

Əgər cəmiyyətin ictimai həyatında sağlam sosial mühit yaranmamışdırsa insanların da mədəni aləmi yaxşı olmayacaqdır. Biz bilirik ki, insanın meydana gəlməsi uzun bir təkamül prosesidir. O, bu prosesdə çox mürəkkəbliklərlə qarşılaşmışdır. Keçdiyi yollar, yaşadığı mühit, həyat tərzini onu formalaşdırmış və bir fərd kimi insanın inkişafına təkan vermişdir. Lakin gəlin görək bu illər ərzində bütün insanlar kamillik dərəcəsinə çatmış və mədəniyyətə yüksəlmişlərmi? Bizim xalqa, daha doğrusu milli mentalitetimizə xas olan adət-ənənələri, xeyirxahlıq, qonaqpərvərlik, kasıblara kömək göstərmək və s. kimi mədəni dəyərlərimizi, dilimizi, dinimizi həmişə qoruyub saxlayırıqmı? Biganəlik, laqeydlik «məndən ötdü, qonşuma dəydi» kimi fikirləri başımızdan çıxara bilməyikmi? Hə-

yat bizə müvəqqəti verilmişdir. Gəlin bu həyatda elə yaşayaq, elə xeyirxah işlər görək ki, gələcək nəsillər bizdən nümunə götürsünlər. İnsan heç vaxt öz ləyaqətini, namusunu, qeyrətini alçaltmamalıdır. Hər bir insan dərk etməlidir ki, bu həyatda nə etmişəm, hansı xeyirxah işləri görmüşəm. Əgər bunu bacarmırıqsız da heç olmasa cəmiyyətə, xalqa ləkə gətirəcək işlərlə də məşğul olma.

Azərbaycanda narkomanların sayı ildən-ilə çoxalır, narkotik maddə satanların sayı günbəgün artır. Belə insanları hansı yollarla, necə müalicə etmək olar? Düzdür, onların bir qismi dispanserlərdə müalicə olunur. Lakin onların tamamilə müalicə olunub cəmiyyətə bir xeyir verə biləcəklərinə ümid bəsləmək olmur. Onlarda sağlam düşüncə tərzini, iradə məhkəməliyi və s. kimi mədəni keyfiyyətləri bərpa etmək mümkün deyildir.

Yoldaşlıqda, dostluqda xəyanət etmək insanlığa yaraşmayan xüsusiyyətlərdir. İnsanın mədəni aləminə xələl gətirən xüsusiyyətlərdən biri də onun təkəbbürlü olmasıdır. «Qurani-Kərim» də göstərilir ki, təkəbbürlü insanı Allah sevmir. Nadanlıq, nankorluq insanı alçaldır. Nadanlığın sübutu üçün insanın özündən razı olmağı yetər. (Hədis 253) Mənlili olmayan insan cəmiyyətə, xalqa ləkədir. Bu mənada Sədi Şirazi «Güllüstan» əsərində yazır:¹

Zahirdə bir yazıq qoyuna oxşar.
Arxada sanki bir quduz canavar
Hər kim sənə özgənini eybini dedi, bişək
Sənin də hər eybini başqasına deyəcək.

İnsan həyatda baş verən müxtəlif hadisələrə biganə, laqeyd qala bilmir. Düzdür, bunu bütün insanlara şamil etmək olmaz. Məsələn, məlumat verilir ki, dünyada aclıq çəkmələrin sayı 1 mld. 200 milyondur. Sözsüz ki, belə tipli informasiyalar bəzi insanların psi-

¹ Ş.Sədi. Güllüstan «Dinin fəxri», 2001, s.90.

xikasına təsir edir. İnsan öz nəfsinin qurbanı olduqda hörmət və yaxşılığı başa düşmür, onu dərk etmir. Mərhum Prezidentimiz Heydər Əliyev 1993-cü ilin payızında demişdir: «Yaxşılıq etdiyim, çəhrək verdiyim, bel bağladığım adamların 95%-i mənə xəyanət etdi».² (19 noyabr 1993-cü il). Göründüyü kimi, vaxtilə mərhum Prezidentimizin dediyi bu kəlamlar naxələf, nankor, «çəhrəyi dizinin üstündə olan» insanlara bir işarədir. Sədi Şirazi bu mənada yazır: «Xəbisə nə qədər etsən ehtiram, Sənin dövlətinə qatacaq haram».³

Biz informasiya sistemləri vasitəsilə dünyada baş verən ictimai-siyasi və sosial prosesləri izləyir və ona öz münasibətimizi bildiririk. Cəmiyyətdə gedən proseslərdən kənar qalmağ qeyri-mümkündür. Belə ki, müxtəlif telekanallarda verilən boşanmalar, saxta toylar, qeyri-qanuni kəbinlər haqqında nə qədər çox informasiyalar alırıqsa, bir o qədər də bizim gələcəyimiz olan bəzi gənclərin tərbiyəsinə mənfi təsir edir. Əxlaqi rəzalətlərə düşər olanlar öz-lərindən sonra nəfsani istəklərə əsir olan mənəviyyatsız adamların dünyaya gəlməsinə səbəb olurlar. Cinayətkarlar, məhkəmələrin haqsız qərarları, şou-biznes aləmində baş verən qalmağallar haqqında verilən verilişlər insanların psixikasına güclü təsir göstərir. Kompüter, telefon vasitəsilə tanışlıq heç də həmişə uğurlu olmur. Belə ki, telefonla tanış olan bəzi qızlarımız aldanılır, mənəvi cəhətdən alçaldılır, nəticədə ailənin, valideynin, özünün depressiyaya uğramasına səbəb olur. Şirin vədlərə aldanma halları baş verir ki, bu da yaxşı nəticə ilə qurtarmır. Respublikamızda və dünyada məişət zorakılığı ilə bağlı verilən informasiyalar heç də ürəkəcan deyildir. Belə ki, hər il onlarla qadın və gənc qızlarımız zorakılığın qurbanına çevrilirlər. Biz tarixə nəzər salsaq görərik ki, Azərbaycan

² Novruzovlu R. XXI əsr. Azərbaycan dövlətçiliyinin təhlükə mənbələri. V cildə, II cild. B., 2005, s.21.

³ Sədi Ş. Güllüstan. B., «Azərbayc», 2001, s.215.

canın Nigar, Həcər, Tomris kimi qeyrətli, Qarabağ döyüşlərində igidlik göstərən Gültəkin kimi qəhrəman qızlarımız olmuşdur. Erməni cəlladlarına əsir düşməmək üçün neçə-neçə qızlarımız özlərini dağlardan dərələrdən atmışlar. İnsanın mənəvi keyfiyyətləri korkoranə yox, rəsonal ağıla, məntiqi idraka əsaslanaraq formalaşır: hər hansı insanın xasiyyəti, əxlaqi keyfiyyətləri cəmiyyətin obyektiv inkişaf qanunlarını düzgün dərk etdikdə, ictimai hadisələrin gedişindən hərtərəfli baş çıxartdıqda özünü bürüzə verir. Müasir informasiya cəmiyyətində kompüterlə işləyən, İnternet xidmətindən istifadə edən insanların bilik dairəsi, dünyaya baxışı genişlənin. Onların mənəviyyatının, xarakterinin formalaşmasında informasiya vasitələri böyük rol oynayır.

XXI əsrdə insanların texniki dünyaya inteqrasiyası onların mənəvi aləminin formalaşması üçün zəruri şərtidir.

Müasir qloballaşma dövründə informasiya cəmiyyətində mənəvi və əxlaqi çatışmamazlıqları müşahidə etdikdə görürük ki, bəşəriyyətin təkamüllü hələ də hərtərəfli və layiqli şəkildə inkişaf etməmişdir. Belə ki, biz hər gün nə qədər insanların zorakılığa məruz qalmasının, uşaq və qadınların alış-veriş mənbəyinə çevrilməsinin şahidi oluruq. Lakin bunlara qarşı ciddi tədbirlər görülmür.

Qarabağ müharibəsində minlərlə, on minlərlə mənəviyyatı tapdalanmış insanlar oldu. Bunu törədənələrə qarşı heç bir cinayət işi qaldırılmadı.

Bugün insanlar ən çox maddiyyat haqqında düşünürlər. Düzdür, bu vacibdir. İnsan övladının yaşam tərzini üçün maddi həyat lazımdır. Lakin maddi vəziyyətə görə, insanlığı, namusu, şərəf və layəqəti, mənəviyyatı alçaltmaq olmaz. Məhz bugün bir çox insanlar tamahkarlığının qurbanına çevrilirlər.

Bu yerdə Sədi Şirazi yaxşı deyibdir:
Tamahkarın gözü dünyada doymaz
Necə ki, şəbnəmlə bir quyu dolmaz.⁴

Belə tamahkar insanlar xoşbəxtlik amillərini seçməkdə və təninnəməkdə həmişə səhvə yol verirlər.

Qeyd etmək lazımdır ki, insan mənəviyyəti hər şeydən üstündür. Bir filosofun yazdığı kimi insanın mənəviyyəti təkcə yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi mühitin təsiri ilə formalaşmışdır. Hər bir şəxsin maddi genetik təmələ malik olması da mühüm şərtidir.

2020-ci il 20 mart tarixindən sonra bütün Yer kürəsi ən böyük fəlakətlə – Koronavirus pandemiyası ilə üzləşdi. Yüzminlərlə canlar alan bu pandemiya qarşısında Dünya Səhiyyə təşkilatları aciz qaldı. Bütün ölkələrdə olduğu kimi bizim respublikamızda da virusun yayılmaması üçün bütün insanların evdə qalmaları tövsiyə olundu. İş yerləri, tədris müəssisələri öz fəaliyyətlərini dayandırdı. Məhz bu vaxt Azərbaycan xalqının mənəvi əxlaqi keyfiyyətləri – xeyirxahlıq, bir-birinə kömək etmək məsələsi gündəmə gəldi. Azərbaycan xalqının qeyrətli və imkanlı oğul-qızları dövlətə arxa duraraq, yoxsul ailələrə maddi yardım göstərməyə başladılar. Dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlılar bu yardım kompaniyasına qoşuldular. Onlar dinindən, dilindən, milli mənsəbiyyətindən asılı olmayaraq respublikanın bütün bölgələrində yaşayan kasıb ailələrə yardım göstərməyə başladılar. Bu yardımlar xalqın birliyini, bir-birlərinə laqeyd qalmamalarını bir daha sübut etdi. Bu pandemiya insanlarda olan ən yüksək mənəvi əxlaqi keyfiyyətləri, xalqın bir-birinə sıx bağlı olduğunu bir daha sübut etdi.

Açar sözlər: informasiya, mənəviyyət, mənəvi dəyərlər, mənəvi proseslər, insani dəyər.

⁴ Sədi Ş. Gülüstan. B., 2001, s.2006.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. H.Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. B.: “Çaşıoğlu”, 1997.
2. İ.S.Xəlilov. Sivilizasiyalararası dialoq. B.: “Adiloğlu”, 2009.
3. H.B.Hüseynov. Şərq-Qərb münasibətlərində globallaşma: ideya-siyasi mübarizə anlamında. B.: “Təknur”, 2008.
4. H.Cavid. Seçilmiş əsərləri. B.: “Çaşıoğlu”, 2004.
5. İki əsrin qovşağında Azərbaycan: milli və millətlərarası problemlərin həlli yollarında. B.: “Adiloğlu”, 2004.
6. İnsan alverinə məruz qalmış insanların irqi. “Həcm – Xüsüsən qadınlar və uşaqlar irqçiliyə qarşı” dünya konfransı. B., 2001.

Фируза АЛИЕВА

ДУХОВНОСТЬ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ

РЕЗЮМЕ

В информационном обществе существенным образом изменяются не только производство, но и весь уклад жизни, вся система ценностей. В статье рассматриваются вопросы защиты духовности в информационном обществе. Также охарактеризовано современное состояние духовности в Азербайджане и проанализированы кризисные явления, имеющие место в современной духовной культуре страны. Автор статьи приходит к выводу, что обращение к корням национальной культуры может способствовать эффективной защите от внедрения обществу деструктивных ценностей.